

Олексій Гура

кандидат історичних наук Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯТИНЬ: ДО ІСТОРІЇ ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАННЯ (Рожко Володимир Євтухович. Втрачені православні святині західної історичної Волині 1944-1988 рр. – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. – 352 с.)

Розвиток православ'я в Радянській Україні є предметом дослідження сучасної вітчизняної історіографії. Всебічне вивчення генезису, причин, методів та наслідків політики радянського режиму у сфері релігії неможливе без урахування її регіональної специфіки. Аналіз означених проблем, особливостей та етноконфесійного різноманіття регіонів сприятиме виявленню як загальних тенденцій і закономірностей цієї політики, так і її відмінностей. З огляду на становище різних релігійних груп на окремій території, проблему єдності в середовищі православних церков монографія почесного професора ВНУ ім. Лесі Українки, кандидата церковно-історичних наук, дійсного члена Інституту дослідів Волині у Вінніпезі Володимира Євтуховича Рожка «Втрачені православні святині західної історичної Волині 1944-1988 рр.» (Луцьк, 2019) є актуальною.

Монографія складається із Передслова, трьох розділів, джерел до розділів та документів.

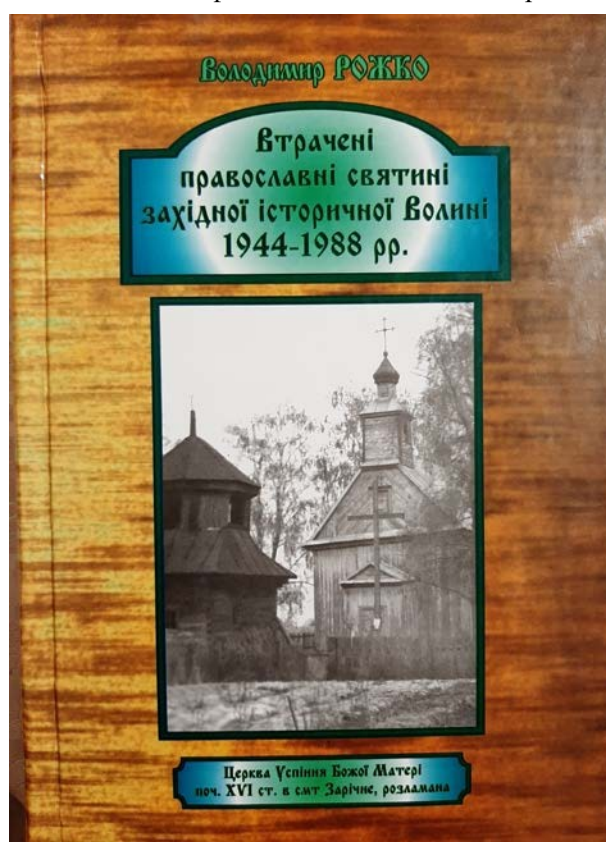
У Передслові подана коротка інформація про автора монографії і коло його наукових інтересів. Наголошується, що праця доповнена низкою документів, світлин і буде цінним джерелом для наступних досліджень.

Перший розділ книги «Новітня комуномосковська церковна неволя» складається із трьох підрозділів. Автор розпочинає виклад проблеми дослідження кризь призму вражень від своєї подорожі історичною Волинню ще у 1970-х роках. При цьому В. Рожко зазначає, що його монографія не претендує на цілковиту

вичерпність порушеної теми, адже основою її джерельної бази є переважно фонди Державного архіву Волинської області. Тут варто погодитися з автором, адже межі історичної Волині не обмежуються лише сучасними адміністративними кордонами Волинської області.

У підрозділі 1.1 «Друге «визволення» Волині комуномосковським окупантом в 1944 році і його перші наслідки» В. Рожко наголошує, що незважаючи на масовий терор, страх, депортації, переслідування духовенства та вірних, волиняни зберігали високий рівень релігійності. Для доказу автор наводить низку клопотань вірних про відкриття храмів, статистичні дані про діючі святині та церковнослужителів. Підрозділ насичений унікальними фактами та свідченнями про переслідування священників, обкладання їх непосильними податками, позбавлення житла тощо. На завершення дослідник робить висновок, що стримуючим фактором для масштабної антирелігійної акції на території Волині були підпільні загони ОУН та УПА.

Підрозділ 1.2 «Початки нищення православних святинь у 1950-1960 рр.» розпочинається характеристикою підґрунтя широкомасштабного закриття храмів. Серед них: формування кадрового потенціалу виконавців, зокрема уповноважених, ліквідація патріотичного священства, націоналізація храмів тощо. Описуючи методи боротьби з релігійністю в регіоні автор використовує низку епітетів

щодо радянської влади: «вандали», «колаборанти», «комуноокупанти». Статистичні дані, вміщені у підрозділі, дозволяють прослідкувати динаміку скорочення мережі православних храмів у Волинській області упродовж 1944-1950-х рр. На конкретних прикладах вчений ілюструє процес закриття та зняття з реєстрації низки діючих церков, пояснює появу так званих «малосильних громад».

Заключний підрозділ першого розділу «Прохання, заяви і скарги – єдиний легальний прояв протесту вірних» написаний на ґрунтовній джерельній базі. Дослідник систематизував і опублікував прохання вірян, акти обстеження церков, заяви і скарги громадян, які зберігаються у Державних архівах Волинської, Рівненської, Тернопільської областей, Берестейської, Пінської областей Республіки Білорусь. Підсумовуючи перший розділ, дослідник зазначає, що «Бог надав вірним розум і силу захищати прадавню віру своїх прадідів... і з волі Божої жодному з окупантів... не вдалося його погасити».

Оригінальним, на нашу думку, є другий розділ монографії «Закриття монастирів і нищення чернечого життя», який складається із чотирьох підрозділів: 2.1 «Милецький Св. Миколая і Зимненський Успіння Пресвятої Богородиці монастирі – перші жертви комуномосковських окупантів», 2.2 «Закриття монастирів і нищення чернечого життя на Рівненщині», 2.3 «Ліквідація чернечого життя на Крем'янецьчині», 2.4 «Свято-Успенська Почаївська лавра, монастир Св. Трійці в м. Корці». Як видно із назви самих підрозділів, автор на основі архівних джерел розповідає про закриття низки монастирів в регіоні. Вказує, що на початок 1945 року радянська влада закрила усі п'ять діючих монастирів Рівненщини, чотири чоловічих та один жіночий монастир на Крем'янецьчині, а жіночий монастир Св. Трійці перетворила на «вітрину і агітпункт реального московського соціалізму». Розділ написаний емоційно з використанням власних спогадів, вміщених у його «Щоденнику».

Третій розділ «Масове знищення православних святинь у 60-80-х рр.» розпочинається із підрозділу 3.1 «Нові інструкції Кремля на тотальне знищення релігії і церкви та їх злочинні виконавці». На думку В. Рожка, головним завданням уповноважених «кагебістів» була ліквідація церкви у Волинській області, адже тотальному її знищенню не заважали тепер діяльність ОУН, УПА, УАПЦ Другого відродження. У підрозділі вміщено низку постанов, програмних документів, таємних записок та інструкцій, які визначали специфіку державно-партійної політики щодо православної церкви упродовж 1950–1960-х років. Опубліковано безліч рішень Волинської обласної ради депутатів трудящих про закриття чи передачу храмів під зерносховища, склади, сільські клуби, музеї тощо. Наведено статистику діючих та знятих із реєстрації храмів по районах Волинської області за 1960-1980-ті роки.

У цьому підрозділі акцентується увага на появі дисидентства, руху шістдесятників, учасником якого був і Володимир Рожко. Не маючи можливості вільного вираження думок у пресі та засобах масової інформації шістдесятники заснували «Самвидав». Маючи знайомства і дружбу з дисидентами Д. Іващенко, Л. Ковальчук, сестрами Богданою та Лесею Гурами, автор розпочав укладати «Хроніку подій на Волині».

Завершує основну частину книги підрозділ 3.2 «Нищення українських православних символів: могил, святих місць, придорожніх хрестів, книг, дзвонів тощо». Автор дещо виходить за рамки предмету свого дослідження і розповідає про низку поховань воїнів УПА, які були зруйновані радянською владою. Зокрема повстанські могили ліквідували енкаведисти, комсомольці і навіть учні шкіл. Символічні могили за церковною огорожею повинні були знищувати священики і вірні. На думку автора, упродовж 1944-1960-х років усі могили борців за волю України було знищено. Аналогічна доля спіткала церковні дзвони, чаші, хрести, церковні бібліотеки та архіви.

Книга цінна використаними в ході її написання неопублікованими архівними джерелами. Переважна більшість джерел до розділів це матеріали Державного архіву Волинської області (Ф. Р-393, Оп. 2-3, Ф. Р-204, Оп. 11). Також використано архівні справи Державного архіву Тернопільської (Ф. 3240, Оп. 1-2, Ф. 148) та Рівненської (Ф.Р.-204, Оп. 4, 11) областей, Брестського обласного архіву Республіки Білорусь (Ф. 379, Ф. 1482).

Автор монографії провів колосальну роботу зі встановлення списків діючих храмів, парафій, зведені дані обліку недіючих церков, знятих із реєстрації релігійних громад та інформації про використання церковних приміщень, перелік населених пунктів із діючими храмами Рівненської та Волинської областей. У розділі «Документи» опубліковані відомості про стан збереження приміщень і майна церков, списки споруд, які не використовувалися, акти обстеження храмів, пропозиції районних рад щодо «раціонального» використання знятих із реєстрації культових споруд тощо. Автор не уникає гострих безкомпромісних оцінок наслідків антирелігійної політики радянської держави, що видно з назв розділів і підрозділів, термінологічного наповнення тексту, висновків і коментарів.

Монографія В.Є. Рожка «Втрачені православні святині західної історичної Волині 1944-1988 рр.» є цікавою з огляду на регіональний зріз аналізу становища Православної церкви. Саме це дозволяє уявити регіональну специфіку трансформацій релігійної свідомості населення українських земель, інкорпорованих СРСР у ході Другої світової війни. Книга є науковим виданням, яке безумовно доповнює існуючу історіографічну палітру історії державно-церковних відносин. Вона може зацікавити релігієзнавців, істориків, вчителів, молодих науковців, пересічного читача, усіх небайдужих до складних питань історії України радянської доби.